

АВТОБІОГРАФІЯ ЯК СПОСІБ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті характеризуються види сучасних автобіографічних текстів та розглядається автобіографія з точки зору мовної особистості автора

Питання "хто я такий?" хвилює людство протягом багатьох століть. Однією із спроб відповісти на нього є жанр автобіографії.

Людина може репрезентувати себе різними способами. Два основних шляхи – це самоопис та самовираження. У першому випадку людина створює образ самої себе за допомогою засобів розповіді та опису і приписує цьому образу портретну схожість зі своєю особистістю. У другому – автор представлений опосередковано, символічно, він може виражати себе через речі, які він вважає важливими чи цікавими [1].

Поняття мовної особистості широке й об'ємне. Його глибокий лінгвістичний аналіз потребує застосування різноманітних підходів. Проблеми аналізу мовних особистостей знайшли відображення в роботах Караулова Ю.М., Красних В.В., Ляпон М.В., Сухих С.А. та інших, однак належного висвітлення не зазнали питання, пов'язані із самовираженням та самопрезентацією людини у тексті.

Метою цієї статті є: проаналізувати види сучасних автобіографій та визначити їх жанрову належність; розглянути автобіографічний текст з точки зору підходів до нього мовної особистості автора.

Як відомо, термін "автобіографія" походить від грецьких слів "автос" – сам, "біос" – життя та "графію" – пишу. Отже, автобіографія – це розповідь про життя людини, написана нею самою. В нашій роботі ми розуміємо під автобіографією опис власного життя [2], опис свого життя [3].

Автобіографія належить до літератури так званих жанрів людського документа [4]. До такої літератури належать щоденники, спогади (мемуари), листи, сповіді. Автобіографію також відносять до мемуарного жанру, епо-белетристики [5], літератури документального жанру [6]. Усі види автобіографічної прози мають вигляд текстів.

Традиційно автобіографію поділяють на художню автобіографію та автобіографічний документ. Англійський учений В. Шпенгеман [1] вважає, що існує два погляди на автобіографію:

- як на текст, що вміщує автобіографічні, тобто документальні, а не художні матеріали. Людину можна описати, подаючи лише факти, які стосуються її життя, розвитку поглядів та становлення у реальному світі;
- як на твір, у якому людина представляє себе так, як вона вважає за потрібне, – тільки так можна розкрити свою внутрішню сутність, своє "я".

Між двома названими типами автобіографії існує відмінність. Документальна автобіографія належить до мемуарно-біографічної прози і має за мету якнайповніше відобразити індивідуальність автора, дати перелік подій його життя, показати своєрідність його філософських концепцій, картину соціально-історичного періоду. В художній автобіографії присутні автобіографічний герой, який не завжди є відображенням автора, ліричні відступи, специфічні критерії у відборі матеріалу, елементи вимислу й узагальнення. Вона частково дотримується законів автобіографічного жанру (установка на документальність), а частково орієнтується на тенденції сучасної їй літератури. Її герой твориться за тими ж законами, що і персонаж традиційної белетристики [6:5-28].

На нашу думку, головна різниця між художньою автобіографією та документальним автобіографічним текстом полягає у тому, що останній являє собою відображений і трансформований у свідомості образ дійсності, а художня автобіографія поєднує відображення дійсності з вимислом. Художня автобіографія – це жанрова модифікація оповідної прози, вона має свої традиції та є, зазвичай, об'єктом досліджень літературознавства.

Багато автобіографічних текстів, подаючи фактичні дані життєвого досвіду, поєднують у собі як документальні, так і художні риси. Більшість автобіографій – це "не просто хронологічне викладення фактів, а літературне оформлення деталей і подій, які набувають статусу фактів у процесі створення певною людиною образу самої себе" [7:351]. Такі твори ми називаємо літературними автобіографіями. Їх варто відрізнити від автобіографій художніх і не слід плутати із так званою службовою автобіографією – жанром офіційно-ділового стилю (Curriculum Vitae). Структура CV має жорсткі, чітко задані параметри, її мета – повідомлення про себе точних даних, що здебільшого стосуються освіти та професійної діяльності. Для неї характерні стандартні звороти, відсутність емоційності, експресивності, стандартне розміщення частин тексту, її створюють при потребі, час для написання обмежений. Літературна автобіографія як послідовне описання автором реальних фактів власного життя характеризується довільним способом викладу, її текст включає елементи художнього та офіційно-ділового стилів, дається осмислена картина минулого її автора. Мова твору емоційна, експресивна, текст має велику кількість складних речень, можливі відступи від стандартів. Таку автобіографію людина створює не для подання до певної установи, а для довільного читання.

"Сповідь" св. Августина (IV ст.) стала однією з перших книг, яку можна назвати автобіографією [6:10]. В. Шпенгеман виділяє три види автобіографії: історичну, філософську, поетичну (художню) і зазначає, що автобіографія з раннього середньовіччя до сьогодення пройшла еволюцію від історичної через філософську до художньої. Кожному виду автобіографії притаманні власні засоби репрезентації людини – самоопи, самоусвідомлення, самомоделювання, самопізнання, самовираження [1].

У гендерній літературній критиці виділяють особливий вид автобіографії – жіночу. Її головним завданням є самопрезентація жіночого "я", акцентування саме жіночої специфічної суб'єктивності [8].

Останнім часом неймовірної популярності набули так звані автобіографії "online" (розміщені в мережі Інтернет). Створити їх можуть не тільки відомі діячі науки, культури, а й звичайні прості люди розміщують на власних сайтах опис свого життя. Характерною рисою цих автобіографій є абсолютна розкутість змісту та довільна форма викладу. Такі описи легкодоступні – їх може прочитати будь-хто. Варто відзначити, що в наш час практика автобіографічного методу діє не тільки в різноманітних письмових жанрах, але і в усних та візуальних, включаючи навіть такі форми, як службові анкети, співбесіди та сімейні фотоальбоми [9].

Незважаючи на свою документальну природу, автобіографія є особливим видом специфічно побудованих текстів, що підлягають загальним правилам. Головною ознакою цих текстів є те, що вони написані від І особи, в них автор демонструє свою техніку використання мови, створює свій словесний автопортрет. Мета будь-якого автобіографічного твору – донести до читача найбільш яскраві життєві враження, допустивши якомога менше неточностей. Автор створює лише модель об'єкта, що вже існує в природі, відображає реальну дійсність. Це не тільки словесна конструкція, а й соціальне явище. Вона включає текст у сутність людських відносин [5:120].

Автобіографія виникає тоді, коли автор відчуває необхідність художньо об'єктивувати самого себе та своє життя [4:132], знає як і вміє це зробити. Існує багато причин написати автобіографію: описати події, факти, що трапились у житті; пояснити причини тих чи інших вчинків; переглянути своє життя і виявити, чому воно склалося саме так; заявити про свою участь у тих чи інших подіях [10]. Іншими словами, автобіографія пов'язана із самопізнанням, розкриттям свого "я". Це найправдивіший із словесних жанрів [5:113].

Читацький інтерес до автобіографій викликано потребою побачити красиву та багату людську особистість. Чим цікавішою і глибшою є людина, тим цікавішим є опис її життя, в якому вона постає не як пасивний реєстратор подій, а як активний діяч, людина свого часу. Все, що зображується, здобуває оцінку з точки зору автора, і він має право трактувати події по-своєму. Автобіографічне "я" насправді є текстовим двійником реальної людини, а також текстовою конструкцією, яка говорить сама за себе.

Автобіографія може являти собою значну історичну форму самовираження – реальна людина вибирає зі свого життя ті крихти досвіду, які найбільш яскраво описують минуле [5]. Особистість відображає свій час. Автобіографія – це гібрид історії та тексту [8]. Часто це не просто опис одного життя, а й біографія покоління. І хоча історики скептично використовують автобіографічний матеріал як джерело інформації про епоху і добу, вважаючи, що життєвий опис є занадто суб'єктивним, для мовознавця автобіографія є цікавою з точки зору мовної особистості автора, її ідіостилі, понять та ідей, які складають її концептосферу, цілей, мотивів, інтенцій, установок, які виражають її комунікативно-діяльнісні потреби, стратегій і тактик її мовленнєвої поведінки.

Форма репрезентації автобіографій – монологічні тексти в умовах непрямого відстроченого спілкування. Непрямого – бо комуніканти не спілкуються безпосередньо, спілкування відстрочене в часі сприйняття повідомлення порівняно з часом його створення. Учасниками комунікації виступають автор і читач. За кожним автобіографічним текстом стоїть мовна особистість – її творець. Кожен такий текст визначається індивідуальністю його автора і, таким чином, потребує осягнення й опису в особистісному аспекті. Автобіографія – специфічна форма авторського існування в слові.

Лінгвістичні дослідження життєвих описів можна проводити з позицій автора – їх суб'єкта, продуцента тексту, їх об'єкта – картини світу, що моделюється в тексті, та того, хто сприймає текст (реципієнта, читача) [11:32]. Всебічний опис мовної особистості як творця автобіографічного тексту дозволяє вирішити дві проблеми: синтез образу конкретної мовної особистості – побудови характерної для неї системи переваг, визначення стратегій використання мови; вияв мовних закономірностей – чи може мовна особистість, конструюючи свій автопортрет, сприяти створенню узагальненого образу носія мови як об'єкта словесного впливу.

Вивчення автобіографічних текстів не як жанру прозаїчної літератури, а з позицій мовознавства уявляється нам плідним, оскільки воно полягає у вивченні мовних засобів, що репрезентують автора як мовну особистість.

1. Eugene Gorny. Self-representations: Modes, Strategies, Procedures. http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/english/self/self_presentation.html (2003).
2. Автобіографія // Глумачний словник української мови. – Х.: Фоліо, 2002. – С. 12
3. Автобіографія // Словник української мови в 11 томах. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. 1. – С.11
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: 1986. – 445 с.
5. Лежен Ф. В защиту автобиографии // Иностранная литература. – 2000. – №4. – С.108-122.
6. Бронская Л.И. Концепция личности в автобиографической прозе русского зарубежья I пол. XXв. – Ставрополь: Изд-во Ставропольского гос. ун-та, 2001. – 120 с.
7. Herman D. Autobiography, Allegory and the Construction of Self //British Journal of Aesthetics. P. 351-360.- <http://ctr.umkc.edu/user/spalmer/hps.htm> (2003).
8. Раскрывая жизнь. Автобиографии, биографии и гендер. <http://www.lisa.am/reading/001.htm> (2001).
9. Феминизм и автобиография: тексты, теории, методы. <http://www.lisa.am/reading/003.htm> (2004).
10. Omoreige F.K. Autobiography in Erekiel Mphalele's "My Music". <http://www.cyberartsweb.org/past/sa/mphalele/aut01.html> (2003).
11. Ляпон М.В. Оценочная ситуация и словесное само моделирование // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – С. 24-34.

Сердійчук Л.П. Автобиография как способ самопрезентации языковой личности.

В статье осуществляется характеристика видов современных автобиографических текстов и рассматривается автобиография с точки зрения языковой личности автора.

Serdychuk L.P. Autobiography as a Means of Author's Self-Presentation.

The paper characterises the types of modern autobiographical texts and studies autobiographies from the standpoint of author's linguistic personality.